

“Türk İlinde Hamr-ı Gül-gûn İçmeğe”:

15.-16. Yüzyıl Osmanlı Tarih yazımında Türk ili Kavramı

“Drinking Rosé Wine in the Land of the Turks”:

The Concept of Türk İli in 15th-16th Century Ottoman Historiography

Kadir PURDE (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Tarih Bölümü, kadirpurde@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2449-3412

Özet

Bu çalışmada 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı tarih yazımında “Türk ili” kavramının hangi müelliflerce hangi bağlamlarda kullanıldığı incelenmiştir. Osmanlı tarihçileri Osmanlı topraklarını memâlik-i Osmâniye, diyâr-ı Rûm, devlet-i Osmâniye gibi muhtelif tabirler kullanarak isimlendirmişlerdir. Osmanlı tarih yazarlarının kullandığı bir diğer ifade ise Türk ili kavramıdır. Araştırmada Türk ili ifadesinin 15. ve 16. yüzyıl müelliflerinin eserlerinde ortaya çıkan kullanımı, bu kullanımların bağlamları ve anlam katmanları analiz edilmektedir. Araştırmanın veri havuzu olarak 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı tarih kitapları kabul edilip taranmış ve bunların çok az bir kısmında Türk ili ifadesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Kavramın 15. ve 16. yüzyıl eserlerinde Osmanlı ülkesi anlamında kullanılıyor olması da önemli bir kullanım alanı olarak zikredilip tartışılmıştır. Anadolu ve Osmanlıların yaşadıkları bölgeler için 12. yüzyıldan itibaren çeşitli Avrupa dillerinde ve değişen sınırlarda kullanılan Türkiye anlamına gelen kelimelerin kullanılması ve bu kelimenin bir anlamdaşı olarak Türk ili kelimesinin Osmanlı kaynaklarında da kullanılıyor olması çalışmada vurgulanan olgulardan bir tanesidir. Bu bağlamda çalışma Türk ili kavramının Osmanlı tarih yazımındaki yerini ve anlamını ortaya koyarak Osmanlı coğrafyasının adlandırılmasında kullanılan terimlerin çeşitliliğine ve kavramsal sürekliliğine dair yeni bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Türk İli, İl/El, Osmanlı Tarih yazımı, coğrafya, kimlik, 15. Yüzyıl, 16. Yüzyıl

Abstract

This study explores the use of the term Türk ili in 15th and 16th century Ottoman historiography, focusing on which authors employed the term and in which contexts it was used. Ottoman historians and writers referred to Ottoman lands using various expressions such as memâlik-i Osmâniye (Ottoman realms), diyâr-ı Rûm (land of Rum), and devlet-i Osmâniye (Ottoman state). Another term they used was Türk ili. This research explores the occurrences of Türk ili in the works of 15th and 16th century Ottoman authors, examining its contextual meanings and semantic layers. Based on an extensive survey of 15th and 16th century Ottoman historical texts, the study finds that the term Türk ili appears only in a limited number of these sources. Notably, some authors employed Türk ili to denote

Atıf / Citation: Purde, K. (2025). “Türk ilinde hamr-ı gül-gûn içmeğe”: 15.-16. yüzyıl Osmanlı tarih yazımında Türk ili kavramı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 205-220.

<https://doi.org/10.32449/egedid.1636621>

Ottoman territories, which represents a significant usage of the term and is discussed in detail. The study also highlights the presence of words corresponding to “Turkey” in various European languages from the 12th century onward, used with shifting geographical boundaries to describe Anatolia and regions inhabited by the Ottomans. The fact that Türk ili appears in Ottoman sources as a semantic counterpart to these terms is another key finding of this research. In this context, the study aims to shed light on the place and meaning of Türk ili in Ottoman historiography, offering a fresh perspective on the diversity and conceptual continuity of terms used to describe the Ottoman geographical space.

Keywords: *Türk İli (Land of the Turks), Ottoman Historiography, Identity, Geography, 15th Century, 16th Century*

Toplumlar, yaşadıkları topraklara ve bulundukları coğrafyalara muhtelif saiklerle isim verirler. Yaşayageldikleri yahut göç edip yeni vatan edindikleri toprakların kadim adlandırmalarını kendi dillerine uyarlayabilir (Osmanlıların *diyâr-ı Rûm* adlandırmasında olduğu gibi) ya da kendi tarihî ve kadim adlandırmalarını hem yaşayageldikleri coğrafyalar hem de yeni vatan ittihaz ettikleri yerler için kullanabilirler (*Türk ili* kavramında olduğu gibi). Bu isimlendirmelerin, o ismin tarihi yükünü ve hakimiyet sahasını da kapsayacak şekilde bir egemenlik göstergesi ve yeni fetihler için meşruiyet aracı olması amaçlanmış olabilir. Lâkin bunun yanında tamamen pratik amaçlarla bir ismin kullanımı öne çıkmış da olabilir ki bilhassa çokdilli olan ve ticaretin yoğun olarak icra edildiği bölgelerde ortak bir isim kullanımı iletişimi, koordinasyonu ve ulaşımı kolaylaştırıcı nitelikte olacaktır. Bu makale kapsamında Osmanlıların bir coğrafi isimlendirme olarak kullandıkları *Türk ili* kavramı ele alınacaktır. Osmanlı müellifleri Osmanlı topraklarına *memâlik-i Osmâniye*, *memâlik-i İslâmiye*, *diyâr-ı Rûm*, *memleket-i Rûm* gibi ifadelerin yanısıra *Türk ili* ifadesiyle de işaret etmişlerdir. *Türk ili* kavramı, bilinen ilk Osmanlı tarih eseri olan Ahmedî'nin [ö. 815/1412-13] *İskendernâme*'sinden başlamak üzere bazı Osmanlı tarih kitaplarında kendine yer bulmuş lâkin geniş bir kullanım ve kabule mazhar olamamıştır. Bu kavramın Osmanlı tarihyazımında 15. ve 16. yüzyıllarda nasıl kullanıldığı, kullanım alanı ve sıklığının yanı sıra kavramın geçtiği eserlerdeki kullanım tarzı da hem *Türk ili* tabiri hem de Osmanlı müelliflerinin adlandırma tercihleri açısından önemli bilgi ve ipuçları vermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, söz konusu kavramın kullanım biçimlerini ve anlam çeşitliliğini analiz ederek, Osmanlı İmparatorluğu'nun erken modern dönemdeki kimlik algısını ve bu algının coğrafi tanımlamalarla olan ilişkisini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, dönemin önde gelen tarih yazarlarının eserleri incelenerek, “*Türk ili*” kavramının hangi bağlamlarda ve ne tür anlamlar yüklenerek kullanıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Türkçede “İl” Sözcüğü ve Osmanlı Tarih Yazarlarında Türk İli Kavramı

İl kavramı Türkçe kökenli bir kelime olarak Türkçenin en eski yazılı metinlerinden olan Yenisey Yazıtları'ndan bu yana anlam genişlemeleriyle ve

farklılaşmalarıyla birlikte kullanılagelmiştir. Kelimenin; ilk dönemdeki “barış, dostluk, dost” gibi anlamlarına zamanla genişleme suretiyle önce “boyalar birliği”, ardından da “ülke, memleket” anlamları da eklenmiştir. *İl* 8. yüzyıla ait Orhon ve Yenisey yazıtlarında idarî bakımdan çeşitli boylardan oluşan bir boylar konfederasyonunu ifade eder. Bunun yanı sıra idarî ve siyasî birlik içindeki halkın yaşadığı topraklar da *il/el* adıyla tanımlanır ve bu kullanım “yurt, ülke, memleket, devlet” gibi anlamlar verir. *Divânü Lugâti’t-Türk*’te *il* (beg ilin tüzdi) ve hükümdar anlamında *il başı* tabirleri kullanılır ki yazıtlardaki anlamıyla kullanılagelmesi aradaki sürekliliği de göstermesi açısından önemlidir. (Şahin, 2020, s. 635)

Türkiye Türkçesindeyse “il” kelimesinin anlamı zaman içerisinde daralmış ve belirli bir bölgeyi temsil etme fonksiyonu kazanmıştır.¹ Türkiye Selçuklu Devleti’nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden beylikler; Danişmend-ili, Menteşe-ili, Saruhan-ili, Karaman-ili, Dulkadir-ili, Teke-ili, Hamid-ili, Aydın-ili, Karesi-ili gibi isimlerle anılmaya başlanmış; Anadolu ve Balkanlar’ın Osmanlı yönetimine geçmesiyle birlikte il ile ilgili isimlendirmeler daha da yaygınlaşmıştır. Osmanlıların Balkan yarımadasında “il/el” adını verdikleri yerler, genellikle kuruluş döneminde Anadolu’da verilen isimlerle benzer şekilde birleşik isimlerden oluşmakla beraber bu adlandırmaların Anadolu’dakilerden farkı, daha çok eski hâkimlerinin unvan ve isimlerini taşıması, topluluk ve coğrafi bölge adlarını içermesiydi. Balkan Yarımadası’nın tamamını kapsayan bir ad olan Rum-ili/Rum-eli, kelimenin ilk kısmı olan “Rum”un, Doğu Roma coğrafyasının adı olan *Romania*’dan geldiği bilinmektedir. İl/el adları Balkan yarımadasındaki küçük yerler ve bölgelere de birleşik adlar şeklinde verilmiştir. Örnek olarak, Şişman-ili, Konstandin-ili, Yuvar-ili, Kalkandelen-ili, Laz-ili, Pavlo Kurtik-ili, Kırıl-ili, Hersek-ili, Lukaç-ili, Karlı-ili, Arvanit/Arnavut-ili, Dukakin-ili gibi adlar verilebilir. (Şahin, 2020, s. 635-636)

Osmanlı tarih yazarlarının ülkelerini, yaşadıkları coğrafyaları ve komşu coğrafyaları isimlendirirken bir çok farklı kavram ve ifade kullandıkları anlaşılmaktadır. Sözelimi Osmanlı ülkesi için *memâlik-i mahrûse*², *memâlik-i ma’ûre-i Osmâniyân* (Celâlzade Mustafa, 1990, s. 166), *memâlik-i mahrûse-yi Osmâniye* (Celâlzade Mustafa, 1990, s. 168), *vilâyet-i Rûm* (Gelibolulu Mustafa

¹ İl kelimesinin Oğuz ve diğer Türk diller dünyasındaki tarihî gelişimini müstaklâriyle beraber ele alan bir çalışma için bkz. Şinasi Tekin, “İl Kelimesi ve İştikaklarının Hikâyesi” (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 99-11.

² BOA, TSMA e., 856/60. “şöylece ma’lûm ola ki Kamengrad ve Kılıç kal’aları devletlû pâdişâhının memâlik-i mahrûsesinden hâric beş altı günlük yerde Dârü’l-harb içinde vâki’ olmuştur”.

Âlî, 2020, s. 62)³, *diyâr-ı Rûm* (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2020, s. 70)⁴, *mülk-i Rûm* (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2024, s.206)⁵, *devlet-i Osmâniye* (Gelibolulu Mustafa Âlî, 2024, s. 220) vb. isimlendirmeler Osmanlıların kendi ülkelerini ifade ederken kullandıkları tabirlerdendir. *Türk ili* tabiri de Osmanlıların kendi ülkelerini ifade ederken kullandıkları tabirlerden bir tanesidir ve aşağıda bu isimlendirmenin kullanım şekli 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin eserlerinden örnekler ile gösterilmeye çalışılacaktır.⁶

İskernâme'sinin sonuna iliştirdiği “*Zıkr-i Mülûk-i Âl-i Osmâniyân*” başlıklı bölüm sebebiyle ilk Osmanlı tarihi kabul edilen Ahmedî'nin *İskernâme* isimli eseri aynı zamanda *Türk ili* kavramının Osmanlı tarihçilerince kullanıldığını gördüğümüz ilk eserdir. *Türk ili* kavramının Osmanlılardan çok önce de Türk dünyasında kullanılageldiği bilinmektedir. *Türk ili* kavramının Osmanlılar öncesi Türk dünyasındaki en eski örneği Orhun Yazıtları'dır zira Göktürklerde en yüksek siyasî teşekkülün il (devlet) olduğunu yine bu kaynaktan (ve diğer bazı Çin tarihlerinden) öğreniyoruz.⁷ İl; bugünkü anlamda devlet tabirinin karşılığı olup aileden (*oguş*) başlayıp sırasıyla aileler birliği (uruğ) ve boylar birliği silsilesinin en son basamağıdır. (Taşağıl, 2023, s. 43). Lâkin Ahmedî Osmanlı Türklerinin yaşadığı yer anlamında değil “Türkistan” olarak bu kavramı kullanmaktadır. Ahmedî eserinin “*Reften-i İskender-i Zülkarneyn Be-Memleket-i Kışmîr*” faslında İskender'in “Kışmîr”e yürüyüşü anlatılır. İskender Türkistan'a vardığında orasının şehirlerle dolu mamur bir belde olduğunu anlar (*Vardı andan Türk iline şehriyâr/Buldı anda bî-kerân şehir ü diyâr*) ve Türkistan'a vardığında bu memleketin hâkimi olarak Çin Şahı Tamgaç'ı⁸ bulur (*Kimi vérürdi anlaruñ Tamgâca māl/ Kimi 'aşı olup éderlerdi kıtāl*) ama Tarhan isimli bir melikin etrafında toplanan ve Türklerin arasından çıkan bir kısım eşkiya fesad ve bozguna yol açmaktadır (*Bir melik ki adı anuñ*

³ Gelibolulu Mustafa Âlî vilâyet-i Rûm tabirini bütün bir Osmanlı ülkesini ifade ederken de kullanmaktadır. “*Fi'l-vâkı 'fî zamāninā vilâyet-i Rûm'da cārī olan lisān-ı bü 'l-'aceb elsinei çârdan mürekkeb bir nuḡ-ı pāk-mezhebdür ki ehl-i diller tekellümünde güyâ ki sâ'irinden a'zebdir.*”

⁴ Keza diyâr-ı Rûm ile de bütün bir Osmanlı ülkesini kastetmektedir. Künhü'l-Ahbâr'ın 4. rûknünü Osmanlı tarihine ayırdığını belirtirken şöyle der: “*Lâ-siyyemâ tefâşil-i diyâr-ı Rûm ve havâdis-i gûzât-ı pesendide-şifât-ı merzbûm, mü'ellif-i mağmûma zamānen karîb ve niçesi 'an'ane ile mervî vü ma'lûm ve ekşeri resm-i tañtana ile mer'î vü meşhûm olduğu cihetden kemâ-yelik tahrîr ü tahkîk olunmuşdur. Ve semt-i te'lîfde sâ'ir mü'ellifine tefevvuk u tereffü' kaşd olunup eşahh-ı hikâyât u ahbârûñ netâ'ic-i matbû'ası 'alâ vefkı'l-merâm bilinmiş ve bulunmuşdur.*” Gelibolulu Mustafa Âlî, 2020, s. 70

⁵ “*Ol cümleden biri silsile-i celîle-i Âl-i 'Oşmân ve pây-taht-ı mülk-i Rûm'da fermân-rân olan şehriyârân-ı zamândur ki hicret-i nebeviyyenüñ seb'a mi'e târîhinde mütemellik oldular.*”

⁶ Osmanlı Devleti'nin isimlendirilmesi sorununu bir değerlendirmesi için (bkz. Neumann, 1999)

⁷ “il/el” kelimesinin “devlet” anlamıyla kullanılışına dair Orhon Yazıtları'ndaki kayıtlar için bkz. KT/D 3,4,8,11; BK/D 19; BK/G 9. (Aydın, 2019)

⁸ Tamgaç Han hakkında bkz. Avcı, 2013, s. 336

Ṭarḥān-ıdı/Türkten ṭaḡī olana_ol ḥān-ıdı). İskender Türk ülkesini baştan sona fetheder, Tamgaç'a tac ve külah bahşederek onu Türk ulusuna hükümdar atar (*Ākıbet oldı muṣaḡffer Türke ṣāḥ*) (Ahmedî, 2019, s. 561-564). Görüldüğü üzere Ahmedî bu anlatısında *Türk ili* kavramını, aşağıda göreceğimiz üzere, bazı müelliflerin yaptığı gibi Anadolu yahut Osmanlıların yaşadığı Türk ülkesi anlamında değil de Türkistan manasında kullanmakta ve burayı ayrıca *Kişmîr* olarak da isimlendirmektedir.

Benzer bir kullanımı Yazıcızâde Ali'nin [ö.?] *Tevârih-i Âl-i Selçuk* isimli eserinde de görüyoruz. Reşidüddin Fazlullah'ın [ö. 718/1318] *Câmî'ü't-Tevârih*'i ve Uyurca *Oğuznâme*'yi kullanarak oluşturduğu eserin ilk bölümü bir Oğuznâme hüviyetindedir. (Yılmaz, Önder, 2019, s. 27). Burada Müslüman olmuş Türkler arasında Salur neslinden gelenlerin han olmasının anlatıldığı pasajlarda şöyle denilmektedir:

Bu sebeble aḡa ini Salur Ḥānı'nı ḥān etdiler. Çok zaman Türk'e ve Tacik'e hükm etdiler. Bunlardan sonra Türkistān iklimlerinde çok yıllar fetret oldı. Ḥānlık etmiş kişilerin soyundan Kınık uruḡından Lokmān Ḥān'ı buldılar. (9) Çün bahadır ve müdebbir ve oḡurluydı, dernek ve danışık etdiler, töre şorışdılar. Eyitdiler: “Bunların (10) kuşu çakırdur ki kuşların yürekli ve bahadırıdır. Egerçi şol kıldandır ve dükeli boylardan (11) sonra zikr olurlar, uyup Oḡuz bunları aḡırlayıp bunlara çakırı ta'yın etdi. Ve anadan daḡi Efrasiyab (12) neslindendürürler ki Türk elinin kadīm pādīşāhidur. Ve hem nēte-ki Kāravul begi ve Çaḡdavul ve Dūmdār (13) begi Kınık'dur. Kāravullık ve Dūmdārılık key ulu işdür” dediler. Aḡa ini ittifākıla Lokmān'ı mecmū'ı Türk ellerine ḥān etdiler. (Yılmaz, Önder, 2019, s. 86)

Görüldüğü üzere Yazıcızâde Ali de *Türk ili* kavramını Türkistan'ı ifade edecek şekilde kullanmakta ve bu açıdan Ahmedî ile bir paralellik arzetmektedir.

Türk ili kavramını yoğun bir şekilde ve bütün bir Osmanlı ülkesini kastederek kullanan müelliflerden bir tanesi Uzun Firdevsî'dir [ö.].⁹ Tercüme ve telifleriyle kırtan fazla eser veren Uzun Firdevsî'nin bu çalışmalarına bakıldığında konu ve içerik bakımından da çok zengin bir külliyat oluşturabildiği anlaşılmaktadır. En hacimli ve en önem verdiğini belirttiği eseri olan *Süleymānnâme*'de kitabın konusu olarak Süleyman Peygamber'in hayatı konu edilmekle birlikte kitapta tarih, ahlâk, felsefe, ilm-i nücum gibi birçok konu ele alınmış ve kitaba ansiklopedik bir hüviyet kazandırılmıştır ki kitabın hacmi de bu hususiyeti ihsas ettirmektedir. Bundan başka ilm-i nücum ve “*ulûm-ı garîbe*”ye dair yazdığı bir eser olan *Da'vetnâme* (Büyükkarcı-Yılmaz, 1995.); bir kıyafetnâme özelliği gösteren *Firâset-nâme* (Güler, 2023); kalem ile kılıcı tartıştığı ve bu tartışma üzerinden ilmin ve savaşın hem gerekliliği hem de insanların ve toplumların

⁹ “Firdevsî-i Rûmî” ve “Firdevsî-i Tavîl” isimleriyle de anılır. (Köprülü, 1996, s. 127)

hayatlarındaki yerini belirlediği *Münâzara-yı Seyf ü Kalem* (Tanyıldız, 2005); sağlık ve temizlik konularında kaleme aldığı *Pendnâme-yi Hümayûn* (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. xvii); satranç oyununun tarihini ve oyundaki önemli hamleleri ele alan *Şatranç-nâme* (Uluyüz, 2014); kumaş ve boya üretimine dair Farsçadan bir tercümesi olan *Câmeşûy-nâme Tercümesi* (Özyaşamış Şakar, 2007); ahlâk ve tasavvuf konularına dair yazdığı *Hayât ve Memât* (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. xviii) kitaplarından bazılarıdır. Bu çeşitlilik Uzun Firdevsî'nin külliyyatını Osmanlı klasik dönemi Türk dili ve tarihi çalışmaları için göz ardı edilemez bir kaynak serisi kılmakla birlikte bu makale çalışması özelinde verilerin derlendiği eseri *Kutbnâme* olacaktır. Çünkü bu eseri, Osmanlı siyasî tarihi ile ilgili doğrudan telif ettiği en önemli ve hacimli eseridir. Eserin muhtevasını 1499'da başlayıp 1503 Ağustos'una kadar süren Osmanlı-Venedik Savaşı'nda İnebahtı, Modon ve Koron kalelerinin yanı sıra Venediklerin Draç (*Durazzo*) kalesini de kaybetmelerinin ardından 1501 yılının Ekim ayında giriştikleri bir deniz harekâtı olan Midilli Baskını teşkil etmektedir. (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. xix-xx) Eserin bir tarih kitabı olması ve bu vesileyle etnik ve dinî kimliklere dair kavramları, coğrafi tabirleri ve ülke isimlerini her daim kullanması ve ayrıca Türk gelenekleri, eski Türk tarihi, Türk mitolojisi, eski İran ve İslâm dini mitolojilerinden devşirdiği bilgilerinden eserini zenginleştirmek için istifade etmesi *Kutbnâme*'ye önemli bir ana kaynak kimliğine büründürmektedir.

Uzun Firdevsî, bilhassa *Kutbnâme* isimli eserinde, “Türklerin yaşadığı yer” yahut “Türk ülkesi” mânâsında “*Türk ili*” kavramını sıklıkla kullanmaktadır. Uzun Firdevsî'nin bu kelimeyi hangi anlamda yahut anlamlarda kullandığını tespit edebilmek için kavramın geçtiği bağlamın çok iyi anlaşılıp tahlil edilmesi gerekmektedir. En büyük istinat noktası metnin bağlamı olsa da, bütün tarihî söylem ve kavramlar metnin bağlamı içerisinde anlamlı ve anlaşılabilir olsalar da bağlamın her zaman yardımcı olamayacağını, çok zaman suskun da kalabileceğini de hesaba katmak gerekmektedir. Sözgelimi; Neşrî'nin [ö. 926/1520?] (ö.1520) *Cihân-nümâ* isimli eserinde Türk kelimesini çoğunlukla Türk topluluklarını ifade etmek için bir etnik isimlendirme olarak ama yer yer de “Müslüman” kelimesiyle eş anlamlı olarak kullandığı görülüyor. Neşrî; Türk topluluklarının kısım kısım olduğunu, farklı şubelere ayrıldığını, farklı dinlere ve hayat tarzlarına sahip olduklarını şu kelimelerle ifade etmektedir:

“*Tevârîh-i muhtârda eydür: Bu Etrâk ki vardur, esnâf-ı kesiredür. Ba'zı ashâb-ı müdün ve hüsiündür ve ba'zı ashâb-ı veberdür; ya'nî derim evler ile rü'ûs-i cibâlde ve sahrâlarda mütemekkin olurlar. Ve bunların dahi kimi şemse tapar ve kimi nâra ve kimi saneme ve kimi bakara ve kimi şecere ve kimi hacere taparlar. Ve ba'zılar dahi var ki, hiç dîn ve diyânet bilmezler. Ve ba'zılar Yehûd'e taklîd iderler; meliklerine hakan dirler. Harîrler geyüp, tâc-ı müzehheb urunurlar. Bu tâ'ife gâyet bahâdur olur.*”

Ve bunların mecmû'ı Bulcas Han bin Yâfes bin Nûh Nebî aleyhi's-selâm evlâdındandır.” (Mevlânâ Mehmed Neşrî, 2008, s. 6)

Bu alıntının sarahaten gösterdiği üzere bu pasajda Neşrî, Türk kelimesini bir etnik işaretleyici olarak kullanmaktadır. Başka bir pasajda ise Türk kelimesini bu sefer Müslüman anlamında kullandığını görüyoruz. Sefer hazırlığında olan “kâfir” askerleri “Türkleri” esir edip onları Hristiyan yapacaklarına dair hikâyeler anlatırlarken aralarından “*mashara bir kâfir*” Türklerin asla kâfir olmadıklarını ama kâfirlerin her daim Müslüman olduklarını, bu sebeple anlattıkları hikâyelerin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini şöyle ifade etmektedir: “*Türk hergiz kâfir olmaz, amma dâyim kâfir Türk olur,*”. Buradaki “*Türk olur*” ifadesinin “Müslüman olur” anlamında olduğu açıktır zira anlatılan hikâyelere itiraz eden “kâfir”in maksat ve muradı etnik kimlik değişikliğini değil, din değiştirme olgusunu vurgulamaktır. Zaten metnin bir başka yerinde bu durum daha açık bir şekilde ifade edilmektedir: “*ve andan sonra Türk hergiz kâfir olmaz, ammâ dâyim gelür kâfirleri alur gider, müslimân ider*” (Mevlânâ Mehmed Neşrî, 2008, s. 133). Bu pasajlardan açıkça anlaşıldığı üzere Neşrî, “Türk” kelimesini hem bir etnik isimlendirme olarak hem de Müslüman kelimesine eş anlamlı olarak kullanıyor.

Osmanlı tarih literatüründe de *Türk* kelimesi bazen bütün Türk kavimlerini ifade edecek genel bir şemsiye kavram olarak kullanılırken bazen de daha dar bir Türk topluluğu kastedilebilmektedir. Tam bu noktada “*etnonim*” ve “*etni*” kelimelerine bir nebze açıklık getirmek faydalı olacaktır. Zira Türk kelimesinin hem bir *etnonimi* hem de bir *etni*yi ifade eder şekilde kullanılagelmiş olmasının kabulü meselenin izahı için çok önemlidir. Aslında Türk ismi, genel ve kapsayıcı bir ulusu ifade eder şekilde, bir *etnonim*dir. Türk *etnoniminin* altındaki Kazak, Kıpçak, Tatar, Başgırd, Oğuz ilh. gibi Türk halklarıysa bu *etnonimi* oluşturan *etniler*dir. Bu Türk halkları tarihsel ve dilsel ortaklıklarından dolayı kendilerini hem Türk olarak adlandırmakta hem de yeri geldiğinde kendilerine özgü etnik isimlendirmeleri de kullanabilmektedirler. Yani toplumlar kendilerini ifade ederken, bazen bilinçli bazen gelişigüzel bir şekilde, hem *etnonim* (sözelimi *Türk*) hem de *etni* (sözelimi *Kazak, Kıpçak, Tatar, Başgırd, Oğuz*) ifade eden işaretleyicileri aynı anda kullanabilmektedirler. Osmanlılar da kendileri için (zaman, mekân ve hatta müellife göre anlam yükleri değişmekle birlikte) hem Oğuz, Türkmen, Etrâk, Rûmî gibi *etni* ifade eden kavramları hem de daha kapsayıcı bir şekilde, genel Türk dünyasının bir parçası olduklarını da bilerek, Türk *etnonimini* de kullanmışlardır. Burada sanılanın aksine bir çelişki değil tutarlı bir kullanım söz konusudur. *Etnonimler* arasında, diyelim ki Türk halkları arasında, farklılıklar olması normaldir ve bu durum bugüne özgü bir şey değildir. Türk halkları tarihsel olarak takip edilebilen ilk andan itibaren her daim şubeleşmişlerdir. 15.yy. müelliflerinden Yazıcızâde Ali bu durumun farkında olarak *Târîh-i Âl-i Selçuk* isimli eserinde şunları demektedir:

“Egerci eşkâl ve lugât ve lehçeleri biri birine yakındır, ammâ her birinin âb u hevâsı muktezâsınca her tâ’îfenün mizâc ve tabî’atları ve şekl ve lehçeleri birbirinden mütevâfıdır. Şöyle ki râvîler rivâyet ederler ki Oğuz kavmi Türkistân’da-yiken şekiller Moğol-çehreyidi ve lehçeleri dahı anlara yakındı. Çün İran-zemîn ve Rûm ve Şam’a geldiler, şekilleri Tâcık-çehre ve dilleri revân ve yumşak oldı derler”. (Yılmaz, Önder, 2019, s. 59)

Yazıcızâde bu pasajda Türk halklarının fizyonomi, dil ve lehçe olarak birbirlerine yakın olduklarını ancak “her tâ’îfenün” karakter ve öz itibariyle, fizyonomi ve lehçe yoluyla birbirlerinden ayırdıklarını ifade etmektedir. Hatta, artık Batı Türklerinin bir kolunu oluşturan Oğuzların, vaktiyle doğudaki soydaşları gibi “Moğol-çehre”li olduklarını, dillerinin onlara benzediğini ancak batıya göç etmeleriyle beraber hem görünüş hem de konuşma yönüyle farklılaşmaya başladıklarını da belirtmektedir. Aslında burada Yazıcızâde, Türk etnonimi içerisinde bir etninin hikayesini anlatmakta ve eseri boyunca Osmanlıları için hem Türk hem de Oğuz (yani hem etnonim hem de etni işaretleyicisini) beraberce kullanmaktadır.

Uzun Firdevsî’nin de Türk kelimesini benzer bir minvalde kullandığı anlaşıyor. *Efrenğ* yani Haçlı ordusunun toplanarak Osmanlıların üzerine yürümesini ve Midilli Baskını sırasında Şehzade Korkut’un (ö. 919/1513) silahtar ağası olup 800 kişilik bir kuvvetle adaya geçtikten sonra Fransızlarla yaptığı bir savaşta şehit düşen Tekgöz Hamza Bey (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 308) hadiselerini “*Cem’ oluben bir yere kavm-i Freng/ Kurdı yası urdı şîven kaldı deng, Çün ki Hamza Ağa olıcağız şehîd / Ne ki varsa Türk ü Türkmen beg ‘abid*” (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 239) beyitleriyle açıklamaktadır. Burada Türk ve Türkmen beylerinin Hamza Ağa’ya tabi olarak çıkartmayı yaptıklarını anlatmakta ve *Türk* ve *Türkmen* lafızlarını iki farklı etniyi ifade edecek şekilde kullanmaktadır. Maalesef Uzun Firdevsî’nin *Türk* ve *Türkmen* beyleri ile hangi beyleri kastettiğini, kimi Türk kimi Türkmen beyi addettiğini öğrenemiyoruz çünkü Firdevsî bu beylerin isim ve kimliklerine dair herhangi bir bilgi paylaşmamıştır. Lâkin bu iki kavramın aynı anda kullanılması gayet önemlidir zira hem bir Türk etnisine vurgu yapmakta hem de Türk ile Türkmen kimliklerini farklı şeyleri ifade ettiğini, edegeldiğini yahut etmeye başladığını göstermektedir. Osmanlılar için ise kitap boyunca âl-i Osmân (*Evvel ol ki âl-i Osmân içre hiç / Anca ‘âdil gelmedi şeh ir u giç*) (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 32), Rumlu (*Markola altun butı alun bile / Tâ Beni Asfar Rumlıya gâlib gele*) (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 115), Türk-i Rûm (*Cenge girsem iderüm Mirrîhı deng / Türk-i Rûm itme ‘Arabla bana heng*) (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 116), Sünnî (*Devletin Allah kıla Şahun ziyâd / Nusratıyla Sünnidür handân u şâd*) (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 134), Rûmî (*Hükm ider ki yazıla hükm ü nişân / Cem’ ide Rûmî çerîler bî-kerân*) (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 173) gibi farklı isimlendirmeler kullanılmış olsa da Osmanlılar kastedilirken yahut anlatılırken en çok tercih ettiği tabir Türk kelimesi

olacaktır. Uzun Firdevsî'nin külliyyatına baktığımız zaman bu anlaşılabilir bir husustur zira Uzun Firdevsî başta *Kutbnâme* ve *Süleymânname* olmak üzere eserlerinde Türk tarihine ve Türk kimliğine belirgin bir merak ve hürmetinin olduğunu açıkça izhar ediyor ve bunu en başta Osmanlıların *nesl-i Oğuz*'dan olduklarını vurgulayarak yapıyor. Uzun Firdevsî, II. Bayezid'in *âbâ vü ecdâdını* izah ederken onun "Kim özündür Âl-i Osman İldurum Hân-ı hümân / Han Muhammed vârisisin mülk-i Rûmun şâhı ki / Çerh-i tevşen tıgunı görüb olubdur sana râm / Hazretündür Âl-i Oğuz Han nesl-i Osman bilürüz" olduğunu ifade etmektedir (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 94). Benzer şekilde Sultan II. Bayezid'in [ö. 918/1512] Hristiyan kralına yazdığı mektupta "*Zill-i Hakken nesl-i Oğuz Âl-i Osman Bâyezîd*" diye kendinden bahsetmektedir (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 94). II. Beyazid'i överken "*Ki oldurur Sultân-ı âlem Bâyezîd / Kutb-i âlem misli Şeyh-i Bâyezîd. Zill-i Hallâk Âl-i Osman şehriyâr / Nesl-i İshak Oğuz aslı tâcidâr*" (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 226). Uzun Firdevsî eserlerinde fırsat buldukça, yahut fırsatını yarattıkça, Osmanlıların Oğuz neslinden oldukları vurgusunu yapmaktadır ki bu durum onun Türk tarihini ve Osmanlıların soy tartışmalarındaki yerini önemseyişinin bir göstergesidir. Ayrıca *Kutbnâme*'de sık sık başka Türkler ve eski Türk tarihine atıflar yaparak eserini ve anlatısını zenginleştirmekten de geri durmadığı görülüyor. Örneğin II. Bayezid'in şehzadelerinden Şehzade Korkut'u "*Şâh Korkud âl-i Osmân nâmdar / Misl-i Mahmûd-ı Sebükîn şehriyâr*" (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 193) dizeleriyle överek ilk Müslüman Türk hükümdarlarıyla bir bağ kurmaya çalışmaktadır.

Bütün bunlardan sonra Uzun Firdevsî'nin *Türk ili* tabirini nasıl ve nerelerde kullandığını irdelemeye geçebiliriz. Firdevsî; Hristiyanları konuşturduğu zaman Osmanlı ülkesini çoğunlukla *Türk ili* olarak niteler. Örneğin *Türk ili* kavramının *Kutbnâme* isimli eserinde ilk kez geçtiği yerde *Çih, Lih* ve *Üngürüs* krallarının Osmanlılara karşı ittifak kurmaları keyfiyetini şu beyit ile açıklar: "*Üç ulu beg çekse leşker kırıya / Dimezem Türk ilin andan kırıya*" (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 55). Burada Osmanlılara karşı ittifak arayışında olan üç Hristiyan kralının hedefi *Türk ilidir*. Macar kralı Türklerin üzerine yüremeye karar verdiğinde yüz bin "ulus" onu takip edecektir. İlk etapta bu yürüyüşe katılanlar Çekler ve Lehler olacaktır. (*Meyl idünce sana Şâh-ı Üngürüs / Türke varmaga virür yüz bin ulus. Askerini cem' idecek mîr-i Çih/ Sün ucı gök yırtı yir bağrını mih. Yâ çerî çeküb yürürse Türke Lih / At ayağından yıkala şehir ü dih*) (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 55). Kitap boyunca Firdevsî'nin bu kullanımı sürdürdüğü ve Osmanlı ülkesine çoğunlukla *Türk ili* dediğini görüyoruz. Santurluoğlu'nun [Guy de Blancefort] Osmanlı topraklarına harekât emellerini anlatırken (*Kan içici var idi bir Freng / Adı Santurlu oğlıdı şîr ü peleng. Türk iline itse akın binse kayık / Cengine durmazdı anun bin er kıyık*) (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 61), Firdevsî'nin *Kızhân* diye isimlendirdiği I. İsaabel'i [*Isabelle de Castille*] (ö.1504) ittifaka katılma çabalarında [*İşidüp tekfur Efrencin sözün / Aklını Kızhan derüb açar gözün. Didi*

Türke olalum mı yağı biz / Türk iline basalum ayağı biz] (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 61), Papa'nın ittifakı destekleyen bir Haçlı seferine öncülük etme çağrısında [*Tuna suyn leşkerile geçelüm / Kılıcile Türk ilini açalum*] (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 79), Çek kralının Haçlı ordusuyla beraber Tuna'yı aşma gayretlerinde [*İtdiler tedbir gele şâh-ı Çih / Türk ilini yırtat u na'l ü mih*] (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 84), Papa'nın sözlerine "kanarak" Osmanlılarla savaşa tutuşan Leh Kralı pişmanlığını ifade ederken [*Türk ilinden atımız su içmeden / Hayf kaçduk Tuna suyn içmeden*] (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 139) hep *Türk ili* ifadesini kullanmaktadır. Bunlardan başka *Türk ilini aluben ide kırân / Mülk-i Rûm içre ola sâhib-kırân* (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 86); *Tuna suyn tiz gelüb geçmek gerek / Türkün ilinde şerâb içmek gerek* (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 133); *Nakl-i İncil oldürüd olsa gerek / Kim Beni Asfar Türk ilin alsa gerek* (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 143); *Kasd iderdün Tuna suyn geçmeğe / Türk ilinde hamr-ı gül-gün içmeğe* (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 278) gibi örneklerde de Türk ili ifadesinin yoğun olarak kullanıldığı görülüyor. Uzun Firdevsî Osmanlı ülkesi için Mülk-i Rûm (*Mülk-i Rûm anun ile buldı nizâm / İtdi tedbîr oldı şâkir hâs u 'âm*) (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 180), Osman ili (*Ne Süleyman mülkin elden mûr alur / Ne ho Osman ilini Tîmûr alur*) (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 154) gibi tabirler kullansa da *Türk ili* dışındaki bütün kullanımlar nadirattan kalmakta, bütün bu ifadeler arasında en büyük payı *Türk ili* tabiri almaktadır.

Türk ili kavramını yoğun olarak kullanan müelliflerden bir tanesi de Gelibolulu Zaîfî'dir [ö. 964/1557]. Sultan II. Murad'ın [ö. 855/1451] meclisinde ve yakınlarında bulunan Zaîfî, bu padişahın seferlerini nazmen kaleme aldığı *Gazavât-ı Sultân Murâd Hân* isimli eserinde II. Murad ile birçok sefere katıldığını da söylemektedir ki bu durum eserini doğrudan bir göz tanığının ifadeleri hüviyetine büründürür (Sarı, 1994, s. 14). Zaîfî'nin "il" kelimesini hem şehir hem de ülke/memleket anlamlarında kullandığı anlaşılıyor. Örneğin Karaman ile olan mücadelesinde Osmanlıların ilk Karaman saldırısını püskürttükten sonra Beypazarı'na yürüyüşlerini "*Dahi işit kim ol zâlim ne kıldı/Çerisin Begbazârı iline saldı*" şeklinde ifade etmektedir (Sarı, 1994, s. 206). Ayrıca *Mora ili* (Sarı, 1994, s. 358) ve *Sivrihisâr ili* (Sarı, 1994, s. 240) benzeri kullanımları da görüyoruz. Bunun yanı sıra *Dobrica ili* (Sarı, 1994, s. 261,263) ve *Karesi ili* (Sarı, 1994, s. 311) örneğinde olduğu gibi Osmanlı toprakları içindeki bir bölgeyi anarken de *Vilk ili* (Sarı, 1994, s. 220), *Laz ili* (Sarı, 1994, s. 295), *Arnavud ili* (Sarı, 1994, s. 331) ve *Üngürüz ili*¹⁰ örneğinde olduğu gibi yabancı bir ülkeye işaret ederken de hep "il" kelimesini kullanmaktadır.

Gelibolulu Zaîfî'nin *Gazavât-ı Sultân Murâd Hân* isimli eserinde *Türk ili* ifadesinin kullanıldığı bölüm Varna Savaşı'na giden sürecin anlatıldığı

¹⁰ Kitap boyunca Üngürüz ili ifadesi onlarca kez geçtiği için sadece ilk geçtiği yerin atfı verilmeyle yetinilmiştir. (Sarı, 1994, s. 209)

pasajlardır. Anlatı, Segedin Antlaşması sonrası Yanko (meşhur Macar komutanı *János Hunyadi* [ö.1456]) ile Kırâl (Kral Vladislaus [ö.1444]) arasındaki konuşma ile başlar ve ilk defa Osmanlı ülkesinden *Türk ili* olarak ve II. Murad'dan da *Türk Begi* olarak bahsedilir (*Velî ben kulun işitdüm bir erden / Ki Türk Begi çerisin dirmiş irden*) (Sarı, 1994, s. 234). Vılkoğlu'nun barışı desteklemesini ve en sonunda Osmanlılarla sulh yapılmasını "*hayfyanlış iş itdüm*" (Sarı, 1994, s. 223) diyerek eleştiren ve pişmanlığını dile getiren Kral Vladislaus Yanko'yu yanına çağırarak "*Nedür çâre bu işin bitmesine / Çeriyle Türk iline gitmesine*" (Sarı, 1994, s. 223) der ve sulhü bozarak *Türk ilini* işgal planlarını yeniden gündeme getirir. Ayrıca bu seferin anlatıldığı pasajlar boyunca *Kıral* ve *Yanko* Osmanlı ülkesinden *Türk ili* olarak bahsetmeye devam edeceklerdir: "*Çeri cem' ideyim ki olmaya 'addi /Yıkayın Türk ilin ger ola seddi*" (Sarı, 1994, s. 224), "*Eyit Türk iline nice gidevüz/ Yarağını ne vecihle idevüz*" (Sarı, 1994, s. 227), "*Bes andan başuna bir tac uralar / Tamâmet Türk ilini gezdüreler*" (Sarı, 1994, s. 228), "*Dahu dimiş kim iy Rumun Kırâlı / Ki Türkün ili şimdi oldu hâlî*" (Sarı, 1994, s. 231). Görüldüğü üzere Gelibolulu Zaifî *Türk ili* kavramını yoğun bir şekilde ve bütün bir Osmanlı ülkesini kasterek kullanmaktadır.

Türk ili tabirinin müştaklarının da Osmanlı tarih yazımında kullanıldığını görüyoruz. Örneğin Matrakçı Nasuh'un [ö. 971/1564] *Süleymânâme* isimli eserinde Sadrazam İbrahim Paşa'nın [ö. 942/1536] Kalender Çelebi İsyanı'nı bastırmaya gitmesi anlatılırken şunlar söylenmektedir:

*Ki çün sâlâr-ı âlem oldu tekrâr
Fesâdından Celâlî'nün haberdâr
Gazab deryâsı çün bahr oldu cûşân
Buyurdu kim revân-ı ceyş ü hurûşân
Akup çün seyl irüp iklim-i Türk'e*

Kızıl kandan kulle her pesti börke (Erkan, 2005, s. 129)

Matrakçı Nasuh burada kullandığı *iklîm-i Türk* tabirinin bir benzerini Budin'in fethinden sonra ortaya çıkan Bozoklu Celâlî İsyanı sırasında da kullanmaktadır:

*Diyâr-ı Türk'den bir kavm-i bed-kîş
Cefâ-kâr ü sitem-hû-i fitne-endîş
Serây-ı ahd ü peymânı bozuklu
Kemân-keş cümle adile Bozoklu
Basup ser-vaktini mîr-i livânun
Nice mîr ibn-i Hersek ol cüvânun
Cemî'i yuydular hatt-ı hayâtın
Çeküp çâk itdiler ömri berâtın* (Erkan, 2005, s. 122)

Her ne kadar *iklîm-i Türk* ve *diyâr-ı Türk*'ün sınırlarını tam olarak çizip paylaşmasa da Matrakçı Nasuh'un bu kelimeyi isyancı Türkmenlerin yaşadığı topraklar olarak, batılı kaynaklarda *Turcomania/Turkmenia*¹¹ olarak ifade edilen *Türkmenya/Türkmenili* manasında kullandığı açıktır. (Özcan, 2012, s. 68)

Osmanlıların 15. ve 16. yüzyıllarda az da olsa kullandıkları bu *Türk ili* tabiri (ve müştakları) Türklerin yaşadığı yerlerin ve bilhassa da Anadolu'nun yabancılarca isimlendirilmesi meselesiyle de ilişkilendirilebilir; zira yabancıların Türkiye isimlendirmesi ile Osmanlıların *Türk ili* isimlendirmesi aynı şeyi, Türklerin yaşadığı ülke/memleket tabirini ifade eden farklı kökenden kelimelerdir. Türklerin yaşadığı bölgeleri tanımlamak amacıyla Bizans kaynaklarında kullanılan “Türkiye” terimi, başlangıçta Türkistan ve Kafkasya'nın kuzeyindeki sahaları ifade etmek için tercih edilmiştir. Ancak 12. yüzyıldan itibaren Latince kaynaklarda bu terimin Anadolu için kullanılmaya başlandığı görülmektedir. İlk aşamada, Denizli'den Karaman'a kadar uzanan sınırlı bir coğrafi alanı kapsayan “Türkiye” kavramı, sonraki yüzyıllarda genişleyerek günümüzdeki sınırlarına yakın bir biçime ulaşmıştır. Anadolu için Türkiye adlandırmasının benimsenmesi ve yaygınlaşmasında, bölgedeki demografik ve kültürel dönüşümler belirleyici bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, bu adlandırmanın ilk olarak Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezi olan Denizli-Karaman hattını kapsamayı, Batı Anadolu'nun ise ancak Türkmen nüfusunun ve faaliyetlerinin bölgedeki etkisinin en üst düzeye ulaştığı dönemde bu sınırlar içerisine dâhil edilmesi, Türkiye kavramının oluşumunda siyasi gücün belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim ilerleyen süreçte bu sınırların Arabistan¹² ve Ege adalarını da kapsayacak şekilde genişlemesi, siyasi otoritenin “Türkiye” adlandırmasının coğrafi yayılımındaki etkisini açıkça gözler önüne sermektedir. (Özcan, 2012, s. 63) Evvela Anadolu dışındaki Türkleri ifade etmek için kullanılan bu tabir Anadolu'yu ifade etmek için Türkiye adı ilk kez II. Haçlı seferi döneminde ortaya çıkmış, sınırları ve kullanımını ilerleyen yüzyıllarda genişleterek varlığını sürdürmüştür (Özcan, 2012, s. 67).

Sonuç

Bu çalışmada, Osmanlı tarihyazımında “*Türk ili*” kavramının kullanımı, anlam çeşitliliği ve tarihsel bağlamı incelenmiştir. 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı müverrihleri Osmanlı topraklarını tanımlarken *memâlik-i Osmâniye*, *diyâr-ı Rûm*, *mülk-i Rûm* gibi farklı ifadeler kullanmış olmakla birlikte, *Türk ili* kavramının da belirli eserlerde ve bağlamlarda yer aldığı görülmüştür.

Makalede incelenen eserler, *Türk ili* tabirinin Osmanlı ülkesinin tamamı için kullanılabileceği gibi, bazı müellifler tarafından Osmanlı sınırları içindeki

¹¹ Doğu Anadolu'nun Türkmenya olarak adlandırılması için bkz. (Baykara, 1997)

¹² Benzer bir kullanımı Kutbnâme'de de görüyoruz. *Vaktur idüp hurûci çıkasın / Türk ilini Kudse değîn yıkasın* (Firdevsî-i Rûmî, 2011, s. 76)

Türklerin yaşadığı bölgelere işaret etmek için de tercih edildiğini göstermiştir. Bunun yanı sıra bazı Osmanlı müverrihlerinin bu kavramı Türkistan'a referansla kullandıkları da görülmektedir. Özellikle Ahmedî, Yazıcızâde Ali, Gelibolulu Zaifi, Uzun Firdevsî ve Matrakçı Nasuh gibi tarihçilerin eserleri, bu kavramın farklı bağlamlarda ve anlamlarla yer aldığı eserlerdir. Araştırmanın bulguları, *Türk ili* tabirinin Osmanlı tarih yazımında etnik, coğrafi ve siyasi bir anlam taşıdığını ortaya koymakta; kavramın bazen Osmanlıların Türk kimliği ile ilişkisini vurgulamak, bazen de kadim toprakları ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Türk ili tabirinin Avrupa dillerinde Anadolu'yu tanımlamak için kullanılan *Turchia* kavramı ile benzerlikleri de dikkate değerdir. 12. yüzyıldan itibaren Avrupalı kaynaklarda Anadolu için *Turchia* kavramının kullanılmaya başlanması ve Osmanlı kaynaklarında ise bunun karşılığı olarak "*Türk ili*" teriminin bulunması Osmanlıların kendi coğrafi ve siyasi kimliklerini şekillendirmede dilsel tercihlerinin önemini ortaya koymaktadır. Bu makale, Osmanlı tarih yazımında "*Türk ili*" kavramının anlam dönüşümünü ve coğrafi adlandırmalarla Osmanlı kimliği arasındaki ilişkiyi anlamaya katkı sağlamaya çalışmıştır. Bundan sonraki çalışmalar, bu kavramın Osmanlı diplomatik belgelerinde, seyahatnamelerde ve şairlerin eserlerinde nasıl kullanıldığını inceleyerek daha kapsamlı bir analiz sunabilir. Ayrıca, Osmanlıların kendi coğrafi kimliklerini tanımlarken kullandıkları diğer terimlerle "*Türk ili*" arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı çalışmak Osmanlı siyasi ve entelektüel tarihine dair yeni perspektifler sunabilir. Sonuç olarak Osmanlı tarihçiliğinde "*Türk ili*" kavramı kendisine 15. ve 16. yüzyıllarda yaygın bir kullanım alanı bulamamakla birlikte Osmanlıların kendi ülkelerini isimlendirirken kullandıkları kavramlardan biri olması hasebiyle hem Osmanlı kimliğini şekillendiren bir unsur hem de siyasi ve coğrafi bir adlandırma olarak çok boyutlu bir anlam taşımaktadır. Bu çalışmanın, Osmanlı coğrafi adlandırma pratikleri ve tarih yazımında kimlik inşasına dair daha geniş tartışmalara katkı sunması ümit edilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Tek Yazar %100.

Etik Komite Onayı: Yazar tarafından çalışmanın etik kurul iznine tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

KAYNAKÇA

BOA, TSMA e., 856/60

Ahmedî. (2019). *İskendernâme* (Y. Akdoğan & N. Kutsal, Ed.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Avcı, İ. (2013). *Türk edebiyatında İskendernâmeler ve Ahmed-i Rıdvân'ın İskendernâme'si*. [Doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi].

Aydın, E. (2019). *Orhon yazıtları: Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyokuk, Ongi, Küli Çor* (3. bs). Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Baykara, T. (1997). Doğu Anadolu= Türkmenia. *Türk Kültürü Araştırmaları* (s. 66-69). Akademi Yayınları.

Büyükkarcı-Yılmaz, F. (1995.). *Firdevsî-i Tavîl and his Da'vet-nâme : Interpretation, transcription, index, facsimile and microfiche*. Harvard University.

Celâlzade Mustafa. (1990). *Selim-nâme* (A. Uğur & Çuhadar, haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Erkan, D. (2005). *Matrâkçı Nasûh'un Süleymân-nâmesi (1520-1537)*. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü].

Firdevsî-i Rûmî. (2011). *Kutb-nâme* (İ. Olgun & İ. Parmaksızoğlu, haz.). Türk Tarih Kurumu.

Gelibolulu Mustafa Âlî. (2020). *Künhü'l-ahbâr 1.Rükün* (S. Donuk, haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Gelibolulu Mustafa Âlî. (2024). *Künhü'l-ahbâr, 4. Rükün* (S. Donuk, haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Güler, Ş. (2023). *Firdevsî-i Rûmî, Firâset-nâme: İnceleme-metin* [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi].

Köprülü, O. F. (1996). Uzun Firdevsî. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 13 (s. 127-129).

Mevlânâ Mehmed Neşrî. (2008). *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*. Çamlıca Basım Yayın.

Neumann, C. K. (1999). Devletin adı yok: Bir amblemin Okunması. *Cogito*, 19, 269-283.

Özcan, A. T. (2012). XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Türkmenya adının Batı dünyasında kullanımı ve sınırları. *Türkiyat Mecmuası*, 22 (Güz), 64-82.

Özyaşamış Şakar, S. (2007). Firdevsî Rûmî ve Terceme-yi Câmeşûy-nâme. *Journal of Turkish Studies*, 2(4), 723-730.

Sarı, M. (1994). *Gelibolulu Zaiî Muhammed Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân: İnceleme (Ses değişimleri, benzeşimleri ve uyumlar) metin - sözlük*. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Şahin, İ. (2020). İl. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ek-1 (s. 635-636).

Tanyıldız, A. (2005). *Firdevsî-i Tavîl: Münâzara-i Seyf ü Kalem (İnceleme-metin-sözlük)* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi].

Taşagıl, A. (2023). *Eski Türk tarihi: Türklerin kökeni, yönetimleri ve Çin ile ilişkileri*. Kronik Yayınları.

Tekin, Ş. (2020). *İl kelimesi ve iştikaklarının hikâyesi* (s. 99-11). Dergâh Yayınları.

Uluyüz, B. O. (2014). *Firdevsî-i Rûmî'nin Şatranc-nâme'si (Metin-dil incelemesi-dizin)* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].

Yılmaz, Önder, S. (2019). *Yazıcızâde Ali'nin Oğuznamesi: Metin-tercüme-sözlük-ıptkbasım*. Dergâh Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

This study examines the usage, semantic evolution, and historical significance of the concept of “Türk ili” (Land of the Turks) in 15th and 16th century Ottoman historiography. Ottoman chroniclers employed various designations to describe the empire’s territories, including memâlik-i Osmaniye, diyâr-ı Rûm, and mülk-i Rûm. However, the phrase “Türk ili” also appears in selected historical texts, raising questions about its specific meanings and contextual applications. This research explores how Ottoman historians conceptualized and employed this term, in what contexts it was articulated, and how its geographical, political, and identity-related connotations evolved over time.

The study traces the historiographical trajectory of “Türk ili” from Ahmedî’s İskendernâme in the early 15th century to Matrakçı Nasuh’s works in the mid-16th century, analyzing how prominent Ottoman historians engaged with this term. Particular emphasis is placed on Uzun Firdevsî, Gelibolulu Zaîfî, and Yazıcızâde Ali, whose works provide critical insights into the term’s semantic flexibility. The findings indicate that while some Ottoman historians employed “Türk ili” to designate regions inhabited by Turks within the Ottoman Empire, others extended its meaning to encompass the entirety of Ottoman territories. Moreover, certain historians associated the term with the lands of Turkistan, reflecting a plurality of interpretations shaped by intellectual orientations, historical circumstances, and political contexts.

During the 15th and 16th centuries, Ottoman historians also leveraged “Türk ili” as an instrument of political and geographical legitimation. The Ottoman Empire’s efforts to define its position within the broader Turkic world influenced the deployment of this term. Notably, Uzun Firdevsî and Gelibolulu Zaîfî used “Türk ili” in ways that reinforced Ottoman identity. Uzun Firdevsî, for instance, depicted the Ottomans as direct heirs of the Oghuz Turks, thereby extending “Türk ili” to the entire Ottoman dominion. In contrast, Gelibolulu Zaîfî adopted an external perspective, emphasizing that Christian sources referred to Ottoman lands as “Türk ili”, suggesting that the term not only shaped internal Ottoman identity but also played a role in the empire’s external representation.

Furthermore, Matrakçı Nasuh introduced variations such as “iklîm-i Türk” and “diyâr-ı Türk” to denote regions with substantial Turkmen populations. His work exemplifies the intricate relationship between ethnic and geographical identities in Ottoman historiography. Additionally, Ottoman historians occasionally employed “Türk” as a synonym for Muslim rather than as an exclusively ethnic marker. Neşrî’s historical accounts provide compelling evidence of this fluidity, illustrating instances where “Türk” simultaneously signified both ethnic identity and a broader Islamic affiliation, highlighting the malleability of identity categories in Ottoman historical discourse.

A key conclusion of this study is that “Türk ili” did not possess a singular or fixed meaning in Ottoman historiography. Its usage varied depending on the historian’s intellectual background, the historical period in which they wrote, and the political imperatives that shaped their narratives. While Ahmedî and Yazıcızâde Ali primarily employed the term in reference to Turkistan, Uzun Firdevsî, Gelibolulu Zaîfî, and Matrakçı Nasuh adapted it to denote Ottoman territories. Furthermore, notable parallels emerge between Ottoman usages of “Türk ili” and the term “Turkey”, which was increasingly employed in European sources to describe Anatolia. This suggests that Ottoman geographical terminology functioned not merely as a means of self-definition but also as part of a broader political and cultural discourse.

In conclusion, this study underscores how “Türk ili” operated as a dynamic historiographical construct with geographical, political, and identity-building functions. Ottoman historians ascribed different meanings to the term based on their historical and intellectual milieu, demonstrating that territorial and identity-related classifications in Ottoman historiography were fluid rather than static. As a conceptual tool, “Türk ili” played a pivotal role in shaping Ottoman self-perception, defining political geography, and reinforcing claims to legitimacy.

This research highlights a relatively underexplored aspect of Ottoman historiography and aims to contribute to future scholarship on the role of geographical concepts in historical thought. Further research could investigate how such terminology functioned within broader political and cultural frameworks, offering deeper insights into Ottoman perceptions of territory, identity, and imperial authority.